

ĐẤT NƯỚC - NHÂN VẬT

PHÚC THẦN CỦA NGƯỜI VIỆT Ở HẢI NGOẠI: TRƯỜNG HỢP CHÍ SĨ TRẦN ĐÔNG PHONG TRONG PHONG TRÀO ĐÔNG DU VÀ MỘ PHẦN HIỆN CÒN Ở NHẬT BẢN

Chu Xuân Giao*

1. Trải nghiệm từ sau năm 2000 của bản thân người viết bài này

Bản thân người viết bài này đến Nhật Bản lần đầu tiên vào tháng 9 năm 1999, rồi ở liên tục trong 3 tháng. Trong 3 tháng đầu tiên đó, với ý nghĩa như là chuẩn bị cho việc sẽ chính thức lưu học dài hạn ở chương trình sau đại học sau này (2000-2007), tôi đã tranh thủ đi tham quan nhiều nơi, gặp gỡ nhiều người Việt Nam đang sinh sống tại Nhật Bản. Trong đó, có một số người là lưu học sinh miền Nam trước 1975 ở lại lập nghiệp tại Nhật Bản (đã xây dựng gia đình cùng người Nhật, mang quốc tịch Nhật và có tên Nhật Bản), tạm gọi là *nhóm trước 1975*. Có một điểm thú vị là, hễ là người Việt Nam lưu học Nhật Bản thì khi gặp nhau, trước sau gì, cũng đều sẽ nhắc đến Phong trào Đông Du gắn với tên của hai lãnh tụ Phan Bội Châu và Cường Để. Thế nhưng, trong rất nhiều lần gặp gỡ của ba tháng đó, không thấy ai nhắc đến Trần Đông Phong. Một thời gian dài sau đó, trong các năm 1999-2001, tôi không hề biết rằng, ở ngay nội thành Tokyo này, mà lại rất gần với khuôn viên của Đại học Tokyo Gaidai (Đại học Ngoại ngữ Tokyo) – nơi tôi đang theo học, ở cùng trên tuyến đường tàu điện quen thuộc của mình, từ năm 1908 đến nay đã có ngôi mộ của một chí sĩ trong Phong trào Đông Du.⁽¹⁾

Vào cuối tháng 9 năm 2003, khi tôi đã kết thúc một thời gian dài gần 2 năm làm điều tra điền dã ở miền Tây Nhật Bản và trở lại đại học ở Tokyo (trụ sở chính đã chuyển ra ngoại thành, không ở gần nghĩa trang nữa), nhờ cơ duyên, có một nhóm người Việt Nam khá đông gồm nhiều thế hệ hình thành ở khu vực Trường Đại học Tokyo Gaidai. Chúng tôi thường xuyên gặp nhau, và câu chuyện về chí sĩ Trần Đông Phong bắt đầu được nhắc đến nhiều hơn. Chuyện là, có một số anh chị vốn đã du học ở trường tôi trong vài năm vào cuối thập niên 1980 đầu thập niên 1990, tạm gọi là *nhóm đầu 1990*, đã trở lại Việt Nam nhiều năm, thì tới thời điểm đó lần lượt có cơ hội trở lại Nhật Bản công tác ngắn hạn. *Nhóm trước 1975* cũng thường xuyên tới. Một số đàn em thì mới đến trong lúc tôi không ở Tokyo

* Viện Nghiên cứu Văn hóa, Viện Hàn lâm Khoa học Xã hội Việt Nam.

(tháng 4/2002 - tháng 9/2003). Ở thời điểm đặc biệt thú vị đó, nhóm Việt Nam ở riêng trường tôi có khoảng 20 người (chưa tính gia đình đi theo). Lúc này, Trường Đại học Tokyo Gaidai đã chuyển ra ngoại thành, và các anh chị lớp trên (gồm cả *nhóm trước 1975* và *nhóm đầu 1990*) mới kể việc nhiều năm về trước, vào khoảng năm 1992, họ đã tổ chức cuộc đi tìm mộ của chí sĩ Trần Đông Phong ở một nghĩa trang trong nội thành Tokyo. Nghe nói phải tới khoảng 5 giờ chiều, khi cả đoàn đã nghĩ không tìm được mà chuẩn bị ra về, thì một người trong nhóm đã gần như ngẫu nhiên nhìn thấy hàng chữ “Trần Đông Phong” ghi bằng chữ Hán trên bia mộ! Cả nhóm xúc động vỡ òa! Sau lần đó, nhóm các anh chị lớp trên thường tổ chức đi viếng cụ Trần Đông Phong vào dịp cuối năm hay những khi có gì đó đặc biệt. Nhưng đến khoảng giữa thập niên 1990 thì *nhóm đầu 1990* đã lần lượt trở lại Việt Nam do đã kết thúc các khóa học. Tiếp tục ở lại Tokyo, như trước, là *nhóm trước 1975*. Như vậy, với riêng các thế hệ lưu học sinh Việt Nam trường tôi, tựa như vào giữa thập niên 1990 thì câu chuyện về chí sĩ Trần Đông Phong có lúc đã có phần sôi động một chút, rồi lại trở về bình lặng như trước.

Tuy vậy, một người là chị T. thuộc *nhóm đầu 1990* ở lại Nhật (không trở lại Việt Nam sau khi kết thúc khóa học; đã có con trai chuẩn bị tốt nghiệp trung học phổ thông để vào đại học ở thời điểm năm 2003), cho biết rằng: từ sau khi tìm được mộ cụ Phong vào năm 1992, chị vẫn thường đến dọn cỏ, dâng hoa, và cầu khấn cụ Phong vào các dịp như: con trai chị chuyển cấp học, trong cuộc sống của hai mẹ con có việc gì đó đặc biệt. Chị chia sẻ thêm: mỗi lần tới mộ viếng cụ Phong thì thấy tâm trạng rất thanh thản, cảm thấy khỏe ra, mọi việc tới cầu xin thì đều được toại nguyện. Với chị, trong nhiều thập niên đã qua, cụ Phong như trở thành một vị Thành hoàng, một vị thần hộ mệnh vậy.

Tôi có hỏi các anh chị lớp trên (*nhóm trước 1975* và *nhóm đầu 1990*) là vì sao biết được câu chuyện về ngôi mộ Trần Đông Phong ở Tokyo. Mọi người cho biết: lúc đầu là đọc trong hồi ký của cụ Phan Bội Châu (chỉ là thông tin chung chung), rồi sau này, đọc được cả địa chỉ nghĩa trang và thấy được hình ảnh ngôi mộ thực tế trên sách báo hay một số chương trình truyền hình của Nhật Bản vào cuối thập niên 1980 đầu 1990.

Nếu lần ngược lại theo tư liệu liên quan, thì đúng như đã trình bày chi tiết ở bài viết trước (Chu Xuân Giao, 2016), sẽ thấy rằng, ngôi mộ của Trần Đông Phong ở Thủ đô Tokyo (có tấm bia mộ mang niên đại năm 1908) cùng với tấm bia mà Phan Bội Châu dựng năm 1918 để kỷ niệm bác sĩ Asaba ở tỉnh Shizuoka, tức là hai di vật quan trọng nhất của Phong trào Đông Du, đã được công luận Nhật Bản (báo giới, chính giới, học giới) đánh thức từ khi Việt Nam Dân chủ Cộng hòa và Nhật Bản chính thức đặt quan hệ ngoại giao năm 1973. Chính nhờ công luận từ dịp đó trở đi mà dần dần các thế hệ lưu học sinh Việt Nam của trường tôi ở Tokyo đã biết

được địa chỉ cụ thể của nghĩa trang và hình ảnh thực sự của ngôi mộ Trần Đông Phong. Có thể điểm lại một số sự kiện chính yếu sau đây.

- Ngày 03 tháng 11 năm 1973, Đài Truyền hình Quốc gia Nhật Bản NHK, trong Chương trình Quốc tế (dành cho người Việt Nam), đã phát một phóng sự mang tựa đề “**Hai tấm bia mộ (lá thư từ Tokyo)**” [Shibata, 1988: 231; Amma, 2008: 38]. Phóng sự nói về hai nhân vật và hai tấm bia mộ của họ, là bác sĩ Asaba nghĩa hiệp không may mất sớm vì bệnh vào năm Minh Trị 43 (1910) khi mới 43 tuổi, và chí sĩ Trần Đông Phong tự sát tại Tokyo vào năm Minh Trị 41 (1908) khi mới 24 tuổi. Người làm phóng sự ấy là Tomita Haruo một người thông thạo tiếng Việt, thực hiện nhiều bản dịch Việt - Nhật.

- Vào đầu thập niên 1980, nhóm Goto ở Đại học Rikkyo thực hiện một đề tài nghiên cứu liên quan đến Phong trào Đông Du (đề tài nhận tài trợ của Bộ Giáo dục, thực hiện trong 3 năm). Báo cáo của nhóm điều tra Goto đã hoàn thành vào tháng 3 năm 1982, với dung lượng 28 trang, có kèm nhiều ảnh [Shibata 1988: 231; Vĩnh Sính, 2001: 218; Amma, 2008: 38; Oguri, 2011: 84].

- Từ đầu thập niên 1980, có nhiều nghiên cứu của người Nhật về Phong trào Đông Du được công bố (của các tác giả Furuta, Kawamoto, Goto,...).

- Cũng từ đầu thập niên 1980, có nhiều nhà nghiên cứu Việt Nam có quan tâm đến Phong trào Đông Du được mời tới Nhật Bản tham dự hội thảo, giảng bài, hay thực hiện các nghiên cứu chung. Trong đó, có Giáo sư Văn Tạo của Viện Sử học (nay là Viện Sử học, Viện Hàn lâm Khoa học Xã hội Việt Nam). Ông tới Đại học Keio (Tokyo) trình bày về chủ đề Đông Du, Duy Tân và Đông Kinh Nghĩa Thực vào năm 1983 [Văn Tạo, 1983]. Tháng 7 cùng năm đó, ông đã đến thăm thị trấn Asaba tỉnh Shizuoka và xem tấm bia do Phan Bội Châu dựng năm 1918 trong chùa Thường Lâm, dưới sự hướng dẫn của Giáo sư Kawamoto (Đại học Keio). Hiện chưa rõ là cùng năm 1983 đó, Văn Tạo có tới thăm mộ Trần Đông Phong ở Tokyo hay không.

Có một đàn anh thuộc *nhóm đầu 1990* còn cho biết: vào cuối thập niên 1980 (năm 1986⁽²⁾), một người đồng hương và cũng là có quan hệ họ hàng gì đó của cụ Trần Đông Phong, là nhà ngôn ngữ học Nguyễn Tài Cẩn, cũng có dịp tới Nhật Bản, và đã nhờ một đàn anh khác thuộc *nhóm trước 1975* cùng đi tìm ngôi mộ. Đàn anh thuộc *nhóm đầu 1990* có nói rằng, tựa như đại gia đình ở huyện Thanh Chương tỉnh Nghệ An có gửi gắm nhà ngôn ngữ học trong việc đi viếng mộ Trần Đông Phong nhân khi có điều kiện tới Tokyo. Câu chuyện đó, và kết quả có tìm được hay không, hiện chúng tôi chưa có điều kiện xác nhận. Tuy nhiên, sau này, qua nội dung của một lá thư tay của ông Trần Đình Diệu (người cháu gọi Trần Đông Phong là chú ruột) viết năm 1995 gửi cụ Koyama (Nhật Bản), thì chúng tôi biết rằng, đến thời

điểm đó, gia đình ở huyện Thanh Chương chưa từng một lần có điều kiện tới viếng mộ Trần Đông Phong ở Tokyo. Cụ thể hơn, bức thư cho biết một số thông tin như sau: 1). Gia đình ở quê Thanh Chương chỉ biết Trần Đông Phong đã mất ở Tokyo từ rất lâu rồi, nhưng không có thông tin gì rõ ràng, thậm chí không biết cả ngày mất; 2). Trong gia đình cũng không lưu được bất cứ tư liệu hình ảnh nào của Trần Đông Phong, thời điểm năm 1995 rất muốn có một tấm ảnh để thờ; 3). Người vợ góa của Trần Đông Phong ở vậy suốt đời để phụng dưỡng bố mẹ chồng. Khi bà mất, cụ Phan Bội Châu từ Huế có gửi ra một bài điếu; 4). Cho đến thời điểm năm 1995 (trước khi đọc một bài báo tiếng Việt về cụ Koyama trên báo *Lao động* của tác giả Phan Hồng Giang), gia đình chưa từng một lần có điều kiện tới Tokyo để thắp hương cho cụ Trần Đông Phong, bởi vậy, nhờ cụ Koyama làm giúp [Koyama, 1995: 35-38].

Vẫn trong liên quan với gia đình ở quê Thanh Chương của Trần Đông Phong, đến tháng 7 năm 2010, bản thân tôi nhận được qua email một lời nhờ của một người nhận là con cháu của cụ. Đó là bạn Ph. (công tác tại Khoa Du lịch, Trường Đại học Khoa học Xã hội & Nhân văn, Đại học Quốc gia Hà Nội). Qua e-mail, Ph. cho biết rằng, mẹ đẻ của em là con gái của dòng họ Trần Đông Phong. Em đã đến Tokyo được một thời gian, theo học chương trình Sau đại học ở Đại học Rikkyo. Theo ủy thác của gia đình, em có nguyện vọng tha thiết là tìm đến nghĩa trang để thắp hương cho cụ Trần Đông Phong, nhưng ngặt nỗi là chưa biết đường, lại chưa thạo tiếng Nhật. Ph. nghĩ rằng tôi nắm rất rõ vị trí ngôi mộ của cụ vì em đã đọc các bài viết liên quan trên *Giao Blog* (hồi đó là *Giao Blog* trên Yahoo – hệ thống blog này đã bị đóng cửa vào tháng 01 năm 2013). Bởi vậy, Ph. viết thư nhờ tôi chỉ dẫn sao cho thật cụ thể. Tôi đã vui mừng viết chỉ đường cụ thể cho Ph. (cách đi tàu, cách tìm ra ngôi mộ). Như vậy, có thể thấy rằng, đến tận năm 2010, sau hơn 100 năm tính từ năm 1908, gia đình quê ở Thanh Chương của Trần Đông Phong mới lần đầu tiên có điều kiện tới viếng cụ tại nghĩa trang ở Tokyo.

Cũng cần ghi thêm rằng, từ năm 2004, do ảnh hưởng từ chị T. thuộc *nhóm đầu 1990* như đã đề cập ở trên, bản thân tôi cũng siêng tới thăm viếng và chăm sóc mộ của cụ Trần Đông Phong mỗi khi có dịp (dọn cỏ, tưới nước, thắp hương,...). Một kỷ niệm không thể quên, là dịp dự thi học bổng của chương trình dành cho nghiên cứu sinh đang viết luận văn Tiến sĩ của Quỹ Giao lưu Quốc tế Atsumi (*Atsumi International Scholarship Foundation*) vào cuối năm 2005, trước mỗi vòng thi, tôi đều tới viếng mộ cụ. Sau này, trúng tuyển học bổng đó (ở niên khóa 2006), tôi đã tới nghĩa trang để cảm tạ. Vào hạ tuần tháng 3 năm 2007, trước khi tạm rời xa Tokyo để về Việt Nam trong một thời gian dài, mà chưa định được ngày nào sẽ trở lại Tokyo, tôi đã tới nghĩa trang để thành kính bái biệt cụ Trần Đông Phong (mãi tới mùa hè năm 2014, sau khoảng 7 năm, tôi mới có điều kiện trở lại Nhật Bản với hợp đồng làm việc trong 1 năm).⁽³⁾

2. Trải nghiệm của những người Việt Nam khác

Có rất nhiều trải nghiệm khác nhau của những người Việt Nam từng có dịp ghé thăm hay sống một thời gian ở Tokyo, ở đây, do khuôn khổ bị giới hạn, chỉ chọn giới thiệu thêm 3 trải nghiệm đã được công bố trong các ấn phẩm xuất bản bằng tiếng Nhật và tiếng Việt.

Đầu tiên là trải nghiệm của lưu học sinh Vũ Thị Minh Chi (hiện công tác tại Viện Nghiên cứu Con người, Viện Hàn lâm Khoa học Xã hội Việt Nam) thuộc *nhóm đầu 1990*. Điểm đặc biệt là chị Chi đến Nhật Bản từ năm 1990, lưu học trong suốt 10 năm, và là người Việt Nam đầu tiên được nhận học bổng dành cho nghiên cứu sinh đang viết luận văn Tiến sĩ ở niên khóa 1999 của quỹ học bổng danh tiếng là Quỹ Học bổng Giao lưu Quốc tế Astumi (quỹ học bổng này bắt đầu hoạt động từ niên khóa 1995, gọi tắt là Quỹ Atsumi).⁽⁴⁾ Trong một tiểu luận bằng tiếng Nhật viết riêng cho Quỹ Astumi vào năm 1999 [Vũ Thị Minh Chi, 1999, 2005], chị Chi đã kể lại chính quá trình tới cả 10 năm đi tìm mộ chí sĩ Trần Đông Phong ở Tokyo! Chị kể rằng, hồi vừa mới đến Nhật, chị đã được một học sinh tiếng Việt của mình cho biết: có một ngôi mộ của lưu học sinh Việt Nam từ 100 năm trước hiện còn ở một nghĩa trang nằm gần khu vực ga Ikebukuro – một nhà ga lớn ở trung tâm Thủ đô Tokyo. Một buổi tan học, hai cô trò đã lần theo địa chỉ nghĩa trang mà đi tìm. Nghĩa trang thì quá rộng, mà người trong văn phòng quản trang thì không có thông tin hỗ trợ gì, nên việc tìm kiếm ngày hôm đó đã thất bại. Sau đó, người học trò còn cất công đi tìm thêm một vài lần nữa, nhưng cũng đều không thấy. Thế rồi, đến năm 1999, khi đã tốt nghiệp và chuẩn bị trở về Việt Nam, chị Chi và người học trò cũ lại quyết tâm đi thêm một lần nữa. Chị định bụng là quyết phải tìm cho bằng được. Và lần này thì vận may đã mỉm cười. Chính người của văn phòng quản trang đến thời điểm năm 1999 đã biết đến nhân vật lịch sử Việt Nam có tên *Trần Đông Phong* và hướng dẫn vị trí cho hai người. Hóa ra, đó là khu mộ nằm ở ngay đằng sau khu văn phòng quản trang, rất dễ tìm ! Như vậy là tới khi chuẩn bị kết thúc 10 năm lưu học ở Nhật Bản, trước khi trở về bản quốc, chị Chi đã may mắn tìm được mộ phần của cụ Trần Đông Phong.

Tiếp theo là trải nghiệm của Lê Thị Thanh Tâm vào năm 2011 (lúc đó là giảng viên của Khoa Ngôn ngữ và Văn học, Trường Đại học Khoa học Xã hội & Nhân văn, Đại học Quốc gia TP. Hồ Chí Minh). Tâm là thế hệ đàn em, chỉ đến trường của chúng tôi ở Tokyo trong khoảng 10 tháng để thực hiện một nghiên cứu so sánh văn học Việt Nam - Nhật Bản. Năm đó, từ Tokyo, trong một bài viết cho Tạp chí *Văn hóa Nghệ An* mang tiêu đề “Nghĩ trước mộ Trần Đông Phong trên đất Nhật” [Lê Thị Thanh Tâm, 2011], Tâm có kể như sau (xin trích nguyên văn một đoạn dài):

“Trước ngày tôi đến Nhật (với tư cách là người nghiên cứu thời gian ngắn), thầy tôi đã căn dặn: Khi đến Tokyo, em nhớ thăm mộ cụ Trần Đông Phong nhé. Tôi nhớ lời và có xin thầy bản đồ hướng dẫn đường đến nghĩa trang có mộ cụ ở Toshima.

Mùa thu đầu tiên ở nước Nhật, đất dậy sóng của Phong trào Đông Du cách đây hơn trăm năm, tôi vẫn còn thơ thẩn với bao dự định. Tôi vẫn cứ loay hoay mãi với sách vở, nghĩ suy và sự hòa nhập không dễ dàng với một đất nước Đông Á duy nhất từ lâu đã thành cường quốc, tôi chưa thể nghĩ đến việc đi thăm cụ Phong như lời thầy dặn.

Rồi cơ duyên cũng đến. Một hôm, một đồng nghiệp lớn tuổi người Hà Nội (đã làm việc ở Nhật gần 20 năm) tâm sự: vừa rồi con trai bị ốm mãi không khỏi, chắc phải đi xin cụ Phong thôi. Dù đã được thầy nhắc nhở phải cố đi thăm cho được mộ chí sĩ Trần Đông Phong, nhưng tôi cũng không hình dung hết được sự tôn kính và niềm tin đến vậy của những người Việt xa xứ đối với cụ. Nghe câu chuyện các sinh viên Việt Nam kể cho nhau, tôi càng ngạc nhiên hơn. Họ nói: Sinh viên ở đây xin cụ gì cũng được, xin gì cụ cũng cho. Nghe cứ như một truyện truyền kỳ nào đó.

Ngày chúng tôi đến thăm mộ cụ là một buổi sáng nắng ấm, sau những ngày mưa bão dữ dội. Từ ga chính Shinjuku, sau khi bắt tuyến Amanote chạy vòng trung tâm Tokyo, chúng tôi chuyển sang tàu điện nhỏ xíu khá cũ chạy leng keng trên mặt đường phố quận Toshiba, gọi là tàu điện tuyến Toden Arakawa. Người đồng nghiệp Hà Nội băng khuâng bảo: giống tàu điện xưa ở Hà Nội đấy. Không chỉ tàu điện nhỏ, quận Toshiba sao cũng buồn vắng như cái không khí có trong mấy tấm ảnh cũ về ba mươi sáu phố phường đất kinh kỳ.

Đến nghĩa trang Zoshigaya Reien, chúng tôi theo phong tục người Nhật, định mua ngay được hương, hoa và xách một xô nước bằng gỗ có chiếc gáo nhỏ tròn rất xinh, cùng với một cây chổi thanh thanh để quét dọn mộ. Nhưng hôm ấy lại là ngày nghỉ. Chúng tôi đứng ngơ ngẩn. Không ai bán hoa, bán hương, không xô nước, không chổi. Sao thế nhỉ? Đồng nghiệp tôi nói: Biết làm thế nào. Hay là khăn không thôi nhỉ. Vào khăn thôi. Nghĩ thế, tôi thấy thương cụ quá. Con cháu đi thăm mà không có gì để phúng viếng. Ít phút sau, bỗng dưng có người phụ nữ Nhật lớn tuổi mở cửa, cười rất tươi. Bà nói hôm nay ngày lễ nghỉ, nhưng nếu mọi người muốn vào viếng thì bà tặng hương, không cần mua. Hoa thì có thể mua cửa hàng bên cạnh (khi ấy cửa hàng bên cạnh cũng tự nhiên hé mở), chỉ còn mấy bó thôi. Xô nước và chổi bà cũng cho mượn. Mừng quá!

Người dẫn đường của chúng tôi không hiểu sao lại nhầm đường. Mãi gần một tiếng mà vẫn không tìm được mộ. Mấy con quạ đen cứ bay nhao nhác. Tôi lỡ thấp hương nên cứ cầm trên tay mãi, vừa cầm hương vừa đi tìm mộ cụ. Thi thoảng hương cứ lóe cháy phừng phừng rất lạ. Đặc điểm thế nào cô? Mộ cụ cũ, không giống mộ người Nhật lắm, trông rất đơn giản; Đường vào có cây thông nhỏ thấp nghiêng nghiêng. Trời, chỗ nào cũng có thể có cây thông nghiêng nghiêng.

Tôi nhớ đến câu chuyện của thầy tôi kể. Khi xưa thầy đến thăm mộ cụ Phong, đi cũng khá đông người, tìm cả ngày không ra mộ. Đến khoảng 6 giờ chiều, tuyệt vọng, tất cả kéo nhau ra về. Nhưng cứ đi ra hướng cổng thì lại lạc vào trong, cứ đi ra lại là đi vào, trời đã tối dần, rồi thầy bảo, tự nhiên như có ma lực, trong bóng chiều sắp tối, tất cả lại đi vào trong nghĩa trang theo một sự hướng dẫn nào đó vô hình, và hơn mười phút sau đã tìm thấy mộ. Mọi người xúc động quá, trước mắt là bia mộ ghi rõ dòng chữ Hán: Đồng bào chí sĩ Trần Đông Phong chi mộ. Khẩn vái xong, thầy về nhà mà đắp chăn, người cứ ớn lạnh từng cơn. Sao cụ lại thiêng đến thế.

Đến lượt chúng tôi, lát sau cũng tìm được mộ. Mà tìm được là vì vô tình có một bà cụ người Nhật sống lâu ở nghĩa trang chỉ cho. Mộ nằm trên dãy 1-4A-14. Tôi có cảm giác rất lạ khi đứng trước mộ cụ. Tôi nhìn rõ hai bó hoa ai đó viếng còn mới thơm cắm ngay gần cùng với hai bó hương đã tàn. Vậy là vừa có sinh viên hay người Việt Nam đến viếng. Mọi người đã nói với tôi, mộ cụ lúc nào cũng có hương hoa, lúc nào cũng được dọn sạch cỏ. Trong tôi trào lên một nỗi niềm không sao tả được. Nơi này, từ tên quận, tên đường, tên nghĩa trang, tên khu mộ, đều không có lấy một dòng chữ Việt Nam. Nhưng lại có một “đồng bào chí sĩ” ra đi từ Phong trào Đông Du năm yên đã trăm năm.”

Thú vị là trong câu chuyện mà Tâm kể, có xuất hiện một người là thầy ở Việt Nam (trước khi Tâm lên đường tới Nhật, người thầy này dặn là cần đến viếng mộ cụ Trần Đông Phong), và một nữ đồng nghiệp lớn tuổi gốc Hà Nội đang ở Tokyo (người đã sống ở Nhật trong 20 năm cùng với con trai), thì đó chính là hai người đàn anh đàn chị thuộc *nhóm đầu 1990* mà tôi đã kể ở trên. Người thầy ở Việt Nam chính là một thành viên trong buổi đi tìm mộ cụ Trần Đông Phong vào năm 1992. Còn người đồng nghiệp lớn tuổi gốc Hà Nội thì chính là chị T.. Vào năm 2011, con trai chị T. bị ốm mãi không khỏi, nên chị muốn tới xin cụ. Thế rồi, chị T. và Lê Thị Thanh Tâm đã cùng nhau tới nghĩa trang viếng cụ Trần Đông Phong.

Lược đồ vị trí ngôi mộ của cụ Trần Đông Phong trong Nghĩa trang Zoshigaya, Tokyo. Ngôi mộ ở trong vòng tròn đỏ, còn văn phòng Quản lý Nghĩa trang ở ngay phía dưới chỗ ghi 2-4. Nguồn: <http://www.tokyo-park.or.jp/reien/park/map071.html>.

Đặc biệt, ở thời điểm Tâm viết bài trên, thì lòng kính ngưỡng của lưu học sinh Việt Nam ở trường cũ của chúng tôi đã đến mức làm tác giả ngạc nhiên, như sau: “Dù đã được thầy nhắc nhở phải cố đi thăm cho được mộ chí sĩ Trần Đông Phong, nhưng tôi cũng không hình dung hết được sự tôn kính và niềm tin đến vậy của những người Việt xa xứ đối với cụ. Nghe câu chuyện các sinh viên Việt Nam kể cho nhau, tôi càng ngạc nhiên hơn. Họ nói: Sinh viên ở đây xin cụ gì cũng được, xin gì cụ cũng cho. Nghe cứ như một truyền truyền kỳ nào đó”.

Hãy chú ý đến câu: “Sinh viên ở đây xin cụ gì cũng được, xin gì cụ cũng cho”. “Xin” ở đây, theo tôi hiểu, là xin về sức khỏe, đỗ đạt trong thi cử (bao gồm cả xin học bổng), tình cảm riêng tư (tình yêu lứa đôi, tình bạn),... Sinh viên “xin gì” thì cụ Phong cũng cho họ cả, tức là giúp họ được toại nguyện tất cả những điều họ cầu mong.

Trên thực tế, từ khoảng niên học 2005, số lượng sinh viên Việt Nam đến học ở cấp đại học và dự bị đại học ở Trường Đại học Ngoại ngữ Tokyo của chúng tôi tăng đột biến. Trước đây, lưu học sinh Việt Nam ở trường thì chủ yếu là ở cấp trên đại học (dự bị chương trình Thạc sĩ, chương trình Thạc sĩ, dự bị chương trình Tiến sĩ, chương trình Tiến sĩ). Nhưng từ năm đó, theo thông tin chúng tôi có được hồi đó thì, do chính sách thu hút nhân lực nước ngoài của Chính phủ Nhật Bản, hàng năm, có tới hơn 20 học sinh Việt Nam đã tốt nghiệp phổ thông trung học và có thành tích học tập xuất sắc sẽ được Đại sứ quán Nhật Bản tuyển chọn và cấp học bổng quốc gia để đến học ở hai trường đại học ngoại ngữ tại Nhật Bản (Đại học Ngoại ngữ Tokyo và Đại học Ngoại ngữ Osaka). Các em sẽ học tiếng Nhật trong thời gian 1 năm ở hai trường đại học ngoại ngữ này, rồi sau đó sẽ dự thi vào các khoa chuyên môn ở các trường đại học trên toàn nước Nhật. Bởi vậy, như thấy trong lời kể của Tâm ở trên, hẳn là ở thời điểm năm 2011, số lượng học sinh Việt Nam ở Đại học Ngoại ngữ Tokyo khá đông. Các học sinh này cho Tâm biết rằng, họ rất kính ngưỡng cụ Trần Đông Phong, và “xin cụ gì cũng được, xin gì cụ cũng cho”.

Cuối cùng, là trải nghiệm của nhà nghiên cứu Hán Nôm Đinh Khắc Thuân vào năm 2006 khi ông có dịp ghé thăm Tokyo. Trong một bài báo ngắn viết cho tạp chí *Xưa & Nay* [Đinh Khắc Thuân, 2006], ông có kể rằng (xin trích một đoạn dài):

“Trong dịp công tác ngắn ngày vào tháng 5 vừa qua tại Nhật Bản, được nghe câu chuyện hy sinh của chí sĩ Phong trào Đông Du Trần Đông Phong nơi đất khách quê người này, chúng tôi không khỏi bồi ngùi xúc động...”

... Nhờ sự giúp đỡ của nhà sử học Fusaji Takeuchi, giáo sư Trường Đại học Hoàng gia Nhật Bản, chúng tôi đã tìm đến viếng mộ ông và thăm ngôi chùa này.

Mộ nằm ở một nghĩa địa thuộc loại lớn, lâu đời và trang trọng ở Tokyo, được chia làm 66 khu khá quy cũ. Nghĩa địa có sơ đồ và hồ sơ từng chủ mộ, song tiếc là trong

hồ sơ này không có người Việt Nam nào tên là Trần Đông Phong. Tuy vậy khi nhờ nhân viên quản trang tìm giúp, thì liền được dẫn đến tận nơi. Đúng là mộ của Trần Đông Phong, bởi bia đá ghi rõ họ tên ông bằng chữ Hán. Chúng tôi không lường được trước, nên không thể kiếm được hương hoa dù đã chạy ra phố để tìm, đành đứng mặc niệm vài lạy linh mộ ông và chụp vài kiểu ảnh tư liệu.

Mộ của ông nằm ở vị trí số 16a, ô số 1-16 khu 45, nghĩa địa Kishibozin, vùng Ikebukuro, Nhật Bản. Phần lớn mộ ở đây là của từng dòng họ, từng gia đình, trong đó hầu hết là các dòng họ lớn, các chủ nhân là thương gia, học giả, nhà văn Nhật Bản và ngoại quốc. Trần Đông Phong là chí sĩ, tuy cũng được đề là mộ của Trần gia (gia đình họ Trần), song chỉ vền vẹn một nắm mồ như những ngôi mộ chưa sang cát lâu năm thường gặp ở Việt Nam. Tuy nhiên mộ chỉ được đắp cao hơn so với đường đi chừng 10cm. Xung quanh có một hàng gạch xây bao. Trên mộ rải sỏi pha đất, nên chỉ có lớp cỏ thưa và vài bông hoa dại.

Mộ cụ Trần Đông Phong tại Nghĩa trang Zhoshigaya ở Tokyo. Nguồn: Phạm Hồng Long.

Mộ nhìn về hướng nam, phía trước trống trải xa tắp, phía sau là bia mộ. Bia đá hình trụ cao khoảng 0,80m, đặt trên bệ bia hình hộp tam cấp. Mặt bia khắc 3 dòng chữ Hán, ở giữa trung tâm là “Đồng bào chí sĩ Trần Đông Phong chi mộ”, hai bên là hai dòng chữ Hán khắc nhỏ hơn là: “Sinh dĩ Giáp Thân niên” và “Mậu Thân niên ngũ nguyệt sơ nhị nhật tử”. Phía chân bệ bia có một phiến đá nhỏ khắc 2 chữ Hán “Trần gia” và hai bên là hai bình hoa và bát hương.

Như vậy, bia này do các đồng chí của ông, những thanh niên Việt Nam cùng là đồng bào – anh em ruột thịt, đứng ra làm và chôn cất ông. Dòng bia mộ trên cho biết Trần Đông Phong sinh năm Giáp Thân (1884) và mất ngày 02 tháng 5 năm Mậu Thìn (1908), khi ông còn quá trẻ, mới vừa tròn 24 tuổi đời.

Bái biệt linh mộ ông, chúng tôi tìm đến ngôi chùa nơi ông mất. Tuy không xa lắm, nhưng phải mất một tiếng đồng hồ vừa đi tàu điện qua 2 trạm và vừa đi bộ vài trăm mét. Đến nơi đã hơn 6 giờ chiều vừa lúc nhà sư tụng kinh xong, nên không thể vào trong chùa được. Ngày nào chùa cũng tụng niệm từ 5 - 6 giờ chiều (giờ địa phương) vừa đọc kinh, vừa cầu nguyện vong linh chư hồn mà phần lớn là của những người chết trong chiến tranh, trong thảm họa thiên tai, trong đó có vong linh chí sĩ

Trần Đông Phong. Chùa có tên là Zochigagy, quy mô khá rộng, là nơi trước ngày các chí sĩ Đông Du thường lui tới, trú ngụ. Không hiểu nơi đây còn lưu giữ dấu tích gì của các chí sĩ Đông Du Việt Nam, cũng như của riêng Trần Đông Phong?

Về cuộc đời Trần Đông Phong, không rõ quê quán, gia đình ông thế nào? Sử sách và các tài liệu về Phong trào Đông Du ở nước ta dường như chưa biết đến Trần Đông Phong, một trong những thanh niên tiêu biểu đầy nhiệt huyết và đã bắt khuất hy sinh nơi hải ngoại.

Hy vọng rằng những trang sử về sau khi viết về Phong trào Đông Du sẽ được bổ sung tấm gương hy sinh vì nghĩa cao cả của chí sĩ Trần Đông Phong”.

Từ ghi chép nhanh của Đinh Khắc Thuân, có thể thấy rằng, ở thời điểm năm 2006, phía văn phòng quản trang đã biết rất rõ về ngôi mộ của Trần Đông Phong, hoàn toàn khác với thời điểm đầu thập niên 1990 với cô trò của Vũ Thị Minh Chi. Bây giờ, khi hai người (một người Việt Nam, một người Nhật Bản) tới hỏi thăm, thì người của văn phòng quản trang đã tận tình hướng dẫn tới tận vị trí ngôi mộ.

Qua các trải nghiệm ở trên, có thể nói rằng, từ khoảng các năm 2005-2006 trở lại đây, ngôi mộ Trần Đông Phong ở Tokyo đã được nhiều người Việt Nam biết đến, và với riêng một bộ phận lưu học sinh hay người Việt Nam cư trú lâu dài ở vùng Tokyo thì tựa như ông đang trở thành một vị phúc thần.

3. Một nhà hoạt động xã hội người Nhật Bản có khả năng *giao cảm* với Trần Đông Phong

Đó là câu chuyện về cụ Koyama. Câu chuyện này, quả thực, bản thân người viết bài này không hề biết đến cho đến khi nhận lời nhờ giúp đỡ của bạn Ph. vào năm 2010. Trong trao đổi qua lại bằng e-mail năm đó, Ph. có gửi tặng tôi bản chụp của một tài liệu song ngữ Nhật - Việt với tiêu đề tiếng Việt là *Linh hồn bất diệt* được cụ Koyama biên soạn năm 1995 [Koyama, 1995]. Cụ Koyama đã gửi tặng tài liệu đó cho gia đình của Trần Đông Phong ở quê Thanh Chương. Qua câu chuyện mà cụ Koyama kể, thì mới vỡ lẽ ra rằng: ở gần ngang với khoảng thời gian mà các anh chị lớp trên của trường tôi (*nhóm trước 1975* và *nhóm đầu 1990*) đi tìm mộ Trần Đông Phong ở nghĩa trang Tokyo, thì cụ Koyama cũng đi tìm và gặp được Trần Đông Phong qua con đường ngoại cảm.

Bởi cụ Koyama kể rất chi tiết, nên ở đây, tôi xin trích một số đoạn dài từ tài liệu của cụ. Cụ Koyama vốn viết bằng tiếng Nhật, sau đó thì nhờ người dịch ra tiếng Việt. Tư liệu do cụ biên soạn có cả bản tiếng Nhật và bản tiếng Việt, những đoạn trích ở dưới đây do giới hạn về khuôn khổ mà chỉ tạm dẫn bản tiếng Việt.

Năm 1995, khi đã 80 tuổi, cụ Koyama tự giới thiệu về mình [Koyama, 1995: 9]:

“**Tiểu sử Koyama Katsuzo:** Koyama Katsuzo sinh năm 1915 (năm Đại Chính thứ 4) tại thành phố Takazaki tỉnh Gunma Nhật Bản. Gia đình trước đây làm nghề

buôn bán tơ lụa. Sau khi Nhật Bản thua trận năm 1945, Koyama đã thành lập Công ty Gutake kinh doanh hàng tiêu dùng, sau phát triển ra nhiều cửa hiệu. Năm 1963, bắt đầu công việc ngoại thương. Năm 1968, giữa lúc Mỹ đang đánh phá miền Bắc, nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa đã có gian hàng tham gia Hội chợ Quảng Châu Trung Quốc. Lúc đó, tôi đã gặp ông Nguyễn Quý Nghi, hiện nay là Vụ trưởng Vụ Châu Á Thái Bình Dương của Bộ Thương mại nước CHXHCNVN.

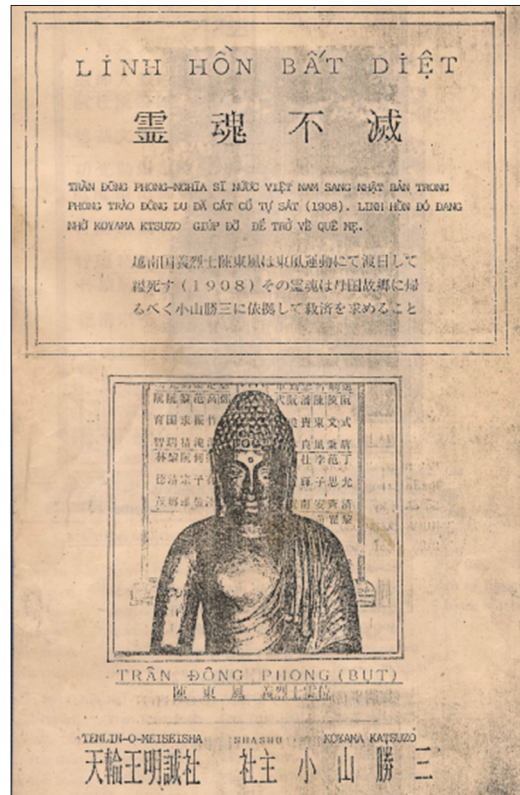
Tháng 11 năm 1993, tại Hà Nội, tôi đã tổ chức cuộc Hội thảo Happy Life – máy điều trị bằng từ trường cao áp và đã ký hợp đồng xuất khẩu máy chữa bệnh này sang Việt Nam. Tiếp theo đó, tháng 6 năm 1994, tôi được cố vấn tối cao của nước CHXHCNVN Phạm Văn Đồng mời và tiếp tại nhà riêng. Tôi xúc động trước sự cảm ơn của Ngài cố vấn đối với việc tôi lập ra *Hội đỡ đầu giáo dục Việt Nam* và đang tích cực vận động cho hoạt động này.

Tháng 9 năm 1994, tôi đã sang dự cuộc hội thảo tại thành phố Hồ Chí Minh về máy điều trị bằng từ trường cao áp do Công ty Thiết bị Y tế thành phố Hồ Chí Minh thuộc Bộ Y tế Việt Nam tổ chức.

Cũng trong thời gian này tại Hà Nội, thay mặt *Hội đỡ đầu Nhật Bản*, tôi đã trao cho ông Giám đốc Sở Giáo dục và Đào tạo Hà Nội số tiền học bổng cho 150 cháu học sinh lớp 1 tiểu học bắt đầu từ năm học này. Tin này đã được đăng trên báo *Hà Nội Mới* ngày 30 tháng 9 năm 1994”.

Về quá trình đi tìm mộ Trần Đông Phong và “giao cảm” với linh hồn Trần Đông Phong, được cụ Koyama tường thuật chi tiết, với một mở đầu rằng [Koyama, 1995: 6]:

“Tôi là Koyama Katsuzo, từ thời thanh niên đến nay đã có nhiều cuộc giao cảm kỳ lạ thần bí với người chết, thể giới linh hồn và đã cứu giúp những linh hồn đó. Con người ta khi qua đời, không có nghĩa là tất cả trở về với số 0. Linh hồn vẫn còn tồn tại.

Bìa tập tư liệu do cụ Koyama biên soạn (Koyama, 1995).

Người ta khi sống trong thế giới con người. Sau khi chết, chuyển sang sống trong thế giới linh hồn. Người chết từ thế giới linh hồn vẫn chăm chú theo dõi thế giới của người đang sống. Người có ước vọng lớn lao khi còn sống thì sang thế giới bên kia (thế giới linh hồn sau khi chết), ước vọng đó còn nguyên. Chính vì vậy, người đang sống phải tôn trọng những người ở thế giới bên kia, luôn cầu phúc và hết lòng với người chết để họ yên nghỉ trong cõi vĩnh hằng (thế giới linh hồn).

Những điều tâm sự trên là khẳng định của tôi – Koyama Katsuzo sau khi chính bản thân mình đã qua nhiều cuộc giao cảm và giúp đỡ với những người ở thế giới bên kia.

Lần này, linh hồn Trần Đông Phong – nghĩa sĩ Việt Nam sang Nhật Bản trong Phong trào Đông Du đã cắt cổ tự sát (1908), đang nhờ tôi – Koyama Katsuzo giúp đỡ được trở về quê Mẹ.

Cậu thanh niên Trần Đông Phong 21 tuổi của Việt Nam đã phản kháng chính sách nô lệ thực dân của nước Pháp lúc bấy giờ, đã cùng hơn 200 sinh viên Việt Nam sang Nhật Bản trong Phong trào Đông Du (Minh Trị năm thứ 41 tức năm 1908), vì lý do nghiệt ngã đã để lại chún thư rồi cắt cổ tự sát, nằm lại trên đất lạ Nhật Bản. 86 năm đã trôi qua, giờ đây linh hồn cậu Phong đang mong ước có ngày trở về cố hương với nỗi nhớ da diết nơi chôn rau cắt rốn của mình.

Con người ta ai cũng vậy, không có da diết nào bằng nỗi nhớ thương quê hương Bố Mẹ. Cậu Trần Đông Phong đang nhờ tôi và mong ngày trở về quê hương. Chính vì vậy, tôi viết ra sự thật sau đây mong Quý vị dành chút tưởng nhớ đến cậu Trần Đông Phong mà cộng tác giúp đỡ để cậu Trần Đông Phong đang sống trong thế giới linh hồn được trở về đất Mẹ”.

Về chi tiết của quá trình, cụ Koyama tường thuật từng công việc tính theo ngày tháng cụ thể, mà mở đầu là tháng 4 năm 1994 [Koyama, 1995: 10-11]:

“Tháng 4 năm 1994: Hạ tuần tháng 4, tôi đến thư viện Takazaki mượn và đọc sách nói về Việt Nam. Tôi xúc động trước hành động của các nghĩa sĩ Việt Nam trong cuốn *Việt Nam nghĩa liệt sử* (bản dịch từ chữ Hán sang tiếng Nhật ở ông Goto Kinpei Giáo sư danh dự Trường Đại học Rikkyo).

Ngày 9 tháng 5: Tôi nói chuyện bằng điện thoại với ông Goto vừa từ Kyushyu trở về. Ông có hứa sẽ gửi cho tôi những tài liệu ông viết về Việt Nam.

Ngày 11 tháng 5: Tôi đã nhận tài liệu giáo sư gửi và đã viết thư cảm ơn. Tài liệu ông gửi mang chủ đề *Lịch sử đấu tranh cứu nước Việt Nam, Việt Nam trong lòng Nhật Bản, Những người Nhật Bản và châu Á*,...

Ngày 15 tháng 5: Từ cuốn *Việt Nam trong lòng Nhật Bản* của Giáo sư Goto, tôi đã viết bài với tiêu đề *Diễn biến Phong trào Đông Du của các nghĩa sĩ yêu nước Việt Nam*. Tài liệu này lấy tên người viết là Koyama Katsuzo gồm 45 trang. Tôi đã đóng thành 50 cuốn và gửi cho bạn bè quen biết. Trong đấy có cả bài viết của cậu Trần Đông Phong và ảnh chụp tại nghĩa trang Zoshigaya.

Ngày 18 tháng 5: Tôi trao đổi bằng điện thoại với Giáo sư Goto về nguyên bản *Việt Nam nghĩa liệt sử*. Nguyên bản tài liệu này không có ở Nhật Bản nên chắc chắn sẽ có ở Viện Nghiên cứu Hán Nôm của Việt Nam tại Hà Nội.

Ngày 30 tháng 5: Dự sinh hoạt của *Hội nghiên cứu sử học Việt Nam* và *Hội đọc sách sử ký Đại Việt*. Tại đây, tôi và Giáo sư Goto đã trao đổi với nhau về mối quan hệ Tokyo và các nước phương Đông.

Ngày 2 tháng 6: Nhận được thư và tài liệu của Giáo sư Goto *Bản kháng nghị* của ông Phan Bội Châu gửi Bộ trưởng Ngoại giao Nhật Bản lúc bấy giờ tên là Komura Jitaro năm 1909, phản đối phía Nhật Bản trục xuất cưỡng bức ông Cường Để người lãnh đạo Phong trào Đông Du của Việt Nam (tài liệu lưu trữ tại Bộ Ngoại giao Nhật Bản).

Ngày 9 tháng 6: Tại Viện Hán Nôm Việt Nam tại Hà Nội, tôi được ông Phan Văn Các, Giáo sư Viện trưởng trao cho bản photocopy cuốn *Việt Nam nghĩa liệt sử*. Tài liệu này viết dọc bằng chữ Hán trên giấy dó khổ A4. Mỗi trang có 24 dòng. Kề cả bìa mặt trước và sau tổng cộng là 80 trang. Đây là tài liệu quý vì ở Nhật Bản không có.

Ngày 27 tháng 7: Tôi đã gặp ông Nguyễn Quý Nghi tại Khách sạn Hoàng gia Tokyo. Tôi đề xuất nguyện vọng sẽ đến viếng mộ cậu Trần Đông Phong vào ngày 3 tháng 8 và mong đại diện Đại sứ quán Việt Nam cùng dự. Ông Nghi hứa sẽ cùng phối hợp trong việc này.

Ngày 3 tháng 8: Nhật Bản có tục lệ cúng và tưởng nhớ tổ tiên vào tháng 8. Tôi đã cùng ông Ngô Văn Thoan đại diện Sứ quán Việt Nam và ông Vũ Quốc Ca đại diện Thông tấn xã Việt Nam tại Tokyo đến nghĩa trang Zoshigaya để viếng mộ cậu Trần Đông Phong.

Người theo đạo Phật ở Nhật Bản có tục lệ thờ phụng tổ tiên vào tháng 8 hàng năm. Người ta thường đón linh hồn tổ tiên về thờ cúng trên bàn thờ nhà mình vào ngày 13 và đốt lửa tiễn trở lại linh hồn đó vào tối ngày 15. Người ta cho rằng, tập quán này đã Phật giáo hóa và trở thành ngày lễ hội tưởng nhớ linh hồn tổ tiên của người Nhật Bản từ xa xưa.

Trên bia mộ có khắc chữ *Mộ chí sữ Trần Đông Phong*. Bệ đá của mộ đã bị phong hóa theo thời gian. Sau khi nhổ cỏ, đặt hoa và tượng Phật Quan Âm trước bia đá, chúng ta đã thắp hương và thắp tay vái tưởng niệm hương hồn người quá cố. Tại đây, ngôi mộ của Trần Đông Phong, một thanh niên trẻ trong trắng, đầy nhiệt huyết mới 21 tuổi của nước Việt Nam đã sang Nhật Bản với khát khao giành lại nền độc lập cho tổ quốc, nhưng đã bỏ mình nơi đất khách quê người Nhật Bản. Linh hồn cậu Phong vẫn còn đây. Chẳng bao lâu sự nghiệp giành độc lập của tổ quốc – ý nguyện của Trần Đông Phong đã thắng lợi bằng sức mạnh đoàn kết của toàn thể nhân dân Việt Nam. Tên nước đã đổi thành *Nước Cộng hòa Xã hội Chủ nghĩa Việt Nam*. Sau 86 năm, đây là lần đầu tiên Đại sứ quán thường trú tại Nhật Bản của nước CHXHCNVN đã đến viếng mộ. Chắc là cậu Trần Đông Phong dưới cõi âm cũng đang mừng lắm.

Có lẽ rằng từ thế giới tối tăm bên kia, linh hồn của cậu Trần Đông Phong đã nức nở nói với người đang sống trên trần gian rằng: “Tôi vẫn chăm chú theo dõi suốt cho đến nay ngày Việt Nam giành được độc lập và mong sao nỗi oan khuất trong lòng được bừng sáng lên. Được như thế này là lòng tôi ấm lên rồi, cảm ơn tất cả...”. Và chắc là khi cõi lòng được thanh thản rồi, từ nơi xa xôi của đất nước người, cậu Phong vẫn dõi theo tổ quốc Việt Nam và cầu nguyện cho đất nước mình phát triển.

Tôi vô cùng xúc động khi phát hiện tại thư viện bài viết về việc cậu Trần Đông Phong cắt cổ tự sát đăng trên báo *Mainichi Tokyo* ngày 01 tháng 6 năm 1908.

Ngày 6 tháng 8: Tôi đã viết bài rồi gửi bằng đường bưu điện cho 50 hội viên của *Hội đỡ đầu giáo dục Việt Nam* và nhờ họ phúng viếng cho hương hồn Trần Đông Phong.”

Tiếp theo, cụ Koyama tường thuật việc nói chuyện với Trần Đông Phong tại nhà riêng vào tháng 8 năm 1994, sau khi cụ đi viếng mộ trở về:

“Ngày 9 tháng 8 (năm 1994): Hồn cậu Trần Đông Phong hiện về nhà tôi.

Chuyện xảy ra vào hồi 2 giờ sáng ngày 9 tháng 8 năm 1994. Ngày xưa, người ta gọi thời điểm này là giây phút tĩnh lặng nhất đến cây cỏ cũng đều ngủ cả. Nói cách khác, đây là thời gian yên tĩnh sâu lắng để vạn vật say sưa trong giấc ngủ. Nhưng hình như tôi mơ hay sao ấy ? ... Vừa nghĩ thế thì từ ngoài cửa có tiếng ping poong, ping poong. Chả nhẽ mình lại mơ à ?.... Sau đó một lát, chuông lại vang lên một lần nữa ping poong, ping poong. Lúc này, tôi mới thật tỉnh giấc và nghĩ rằng: giữa đêm khuya khoắt thế này, ai đấy đến bấm chuông hai lần như thế chắc là có chuyện chẳng lành. Tôi ngồi phắt dậy và nghĩ rằng phải đi ra cửa xem sao. Bà vợ tôi nằm bên cạnh cũng chứng kiến từ đầu việc này nhưng lo lắng nói rằng: “Ba lần chuông kêu như vậy, có lẽ là ai đến rồi, ông đừng mở cửa vội mà cứ từ trong này theo dõi xem sao”. Tôi “ừ” đồng tình, nhưng máu trong người trào lên, không kìm được, tôi đã dậy bật đèn ngoài cửa và cất tiếng hỏi: “Ai đến vào lúc khuya khoắt thế này?”. Nhưng lạ thay, từ phía ngoài không một tiếng trả lời. Tôi mở hắt cửa và hỏi hai, ba lần “Ai đấy?”. Cũng lặng thinh, không có phản ứng gì và thực sự không có ai cả. Lúc này, tôi lạnh toát sống lưng và run lên. Giữa lúc vạn vật đang chìm đắm trong đêm khuya tĩnh mịch, chuông trước cửa nhà réo lên 3 lần. Khi chủ nhà hỏi cũng không có ai trả lời. Sự thật này là gì đây????

Tôi và bà ấy chắc chắn đều cùng nghe thấy 3 lần chuông réo. Đây là chuyện không thể nào có được trong thế giới trần gian mà con người đang sống. Gia đình tôi nuôi 2 con chó Nhật và 1 con chó Nga coi nhà. Nếu thấy lạ, chúng đã sủa để báo cho chủ biết, nhưng lần này coi như không hay biết gì. Thật là một đêm đầy kỳ lạ.

Bằng giác quan giao cảm tôi đã hiểu và an tâm được điều kỳ lạ của tâm hồn bất diệt này.

Con người ta không ai có thể đoán biết được hết những gì có thể xảy ra. Vì đương nhiên là nếu biết được như thế thì sẽ không có chuyện phải vất vả và khổ sở. Trên thực tế, vẫn còn tồn tại những điều kỳ lạ thần bí ràng buộc thế giới trần gian với thế giới linh hồn sau khi chết. Từ thời còn trẻ tôi đã từng có nhiều cuộc giao cảm thần bí kỳ lạ liên quan giữa thế giới người sống với thế giới linh hồn. Thế giới linh hồn là Thần, Phật, tâm linh, rắn và thiên nhiên.

Tất nhiên tôi cũng không thể nào nhìn thấy hết những gì sẽ đến. Nhưng mỗi khi tôi nhận thấy một linh hồn vì duyên cớ nào đấy đang khổ sở thì tức khắc linh hồn đó đã như nghe thấu nỗi lòng của tôi, coi tôi là chỗ dựa để nhờ ứng giúp và tôi đã thay linh hồn đó mà hành động. Cũng có khi được người của thế giới linh hồn nhờ mà tôi đã xử sự theo lời cầu khẩn ấy.

Sau đây, tôi xin nói về điều kỳ lạ thần bí trong thế giới linh hồn của cậu Trần Đông Phong. Chuyện xảy ra vào ngày giỗ đầu 7 ngày kể từ khi tôi đến phúng viếng cậu Trần Đông Phong tại nghĩa trang Zoshigaya vào ngày 3 tháng 8. Cậu Trần Đông Phong đã viết chúc thư để lại rồi cắt cổ tự sát, nằm lại trên đất lạ Nhật Bản đã 86 năm. Cho đến nay, chưa có ai ở quê hương sang thăm, lòng thành của ông cũng không được ghi nhận. Ngược lại, còn bị ruồng bỏ coi như một người chết uổng phí.

Người theo đạo Phật Nhật Bản có tục lệ: khi một người chết đi thì người ta lấy ngày thứ 7 làm giỗ đầu cho người ấy. Ngày 9 tháng 8 là ngày giỗ 7 ngày đầu – ngày thứ 7 kể từ ngày mùng 3 tháng 8.

Cậu Trần Đông Phong sau khi được phúng viếng ngày mùng 3, nỗi u uất đang dâng 86 năm bỗng nhiên tan biến và từ thế giới linh hồn âm u của nghĩa địa đã đến thăm nhà tôi vào giữa lúc yên ắng tĩnh mịch đến cỏ cây cũng đang ngủ và chắc chắn là đã bấm chuông nhà tôi.

“... Bấy lâu nay, tôi đã trở thành quỷ thần ở đất lạ Nhật Bản nhưng nỗi oan khuất này nhất định sẽ có ngày được minh oan. Nay niềm khắc khoải, nỗi u uất suốt 86 năm đã tan biến vì được đại diện Sứ quán nước Mẹ Việt Nam đến viếng. Không có niềm vui nào hơn thế nữa. Được vậy là nhờ công giúp của tiên sinh Koyama Katsuzo. Mừng quá nên tôi đến thăm nhà tiên sinh đây. Từ nay trở đi tôi nguyện sẽ phù hộ cầu mong cho đất nước Việt Nam phát triển. Xin chân thành cảm tạ tiên sinh. Nếu có thể, tôi mong ước được trở về Việt Nam quê hương của Bố, Mẹ, anh em để vừa ngắm cố hương vừa yên tâm an nghỉ,...”. Cậu Phong đã nói như vậy rồi biến vào bóng đêm. Tôi hoàn toàn yên tâm và hiểu được điều này thông qua cuộc giao cảm với cậu Trần Đông Phong.

Tại huyện Nam Đàn tỉnh Nghệ An quê hương của cậu Trần Đông Phong, chắc còn họ hàng thân thiết. Tôi có nguyện vọng muốn đến thăm cố hương của cậu Trần Đông Phong một ngày gần đây để thay cậu, báo cáo với dân làng, làm cho hương hồn cậu được thanh thản.

Ngày 13 tháng 8: Hôm nay là ngày giỗ tổ tiên. Đây là dịp để mọi người trong gia đình gặp nhau, cùng đón linh hồn tổ tiên ở nghĩa trang về thờ phụng rồi làm lễ tiễn đưa vào ngày 15. Cũng trong ngày này, tôi đã lập *Bàn thờ 51 nghĩa liệt sĩ Việt Nam* được ghi tên trong *Việt Nam nghĩa liệt sĩ* và thờ cúng các nghĩa sĩ vào buổi sáng hàng ngày.”

Tiếp theo, cụ Koyama có cho biết là linh hồn cậu Trần Đông Phong còn trở lại nhà ông một lần nữa:

“Ngày 6 tháng 9: Vào khoảng 4 giờ rưỡi sáng lơ mờ ngày hôm đó, cậu Trần Đông Phong lại xuất hiện ở nhà tôi một lần nữa. Lần này, cậu Phong mặc bộ đồ học sinh trắng toát. Cậu xuất hiện một lát rồi biến mất (nghe nói các chí sĩ Việt Nam sang Nhật Bản học cùng tu viện nên ăn mặc như trên là chính phục của thư sinh lúc bấy giờ). Theo Phật giáo, mùng 6 tháng 9 là ngày giỗ 35 ngày của cậu Trần Đông Phong. Cậu Phong đã trở lại thanh thản vì nỗi canh cánh trong lòng đã được giải oan, nhưng chính lúc này, nỗi nhớ quê hương trở dậy da diết. Cậu khản khoản nhắc tôi lưu tâm điều này. Chính vì vậy, tôi đã quyết định phải đưa hài cốt cậu Trần Đông Phong về quê Mẹ: huyện Nam Đàn tỉnh Nghệ An của Việt Nam”.

Cụ Koyama lại tới viếng mộ Trần Đông Phong, và tìm được một manh mối quan trọng về người đang đứng tên chính thức là người chăm sóc mộ phần Trần Đông Phong:

“Ngày 19 tháng 9: Những người theo đạo Phật của Nhật Bản gọi thời gian từ ngày 20 đến 26 tháng 9 là những ngày cúng lễ mùa Thu. Các gia đình thường đến viếng mộ tổ tiên. Tôi đã đến văn phòng của nghĩa trang Zoshigaya ngày 19 để tìm gặp và hỏi tên người trông coi ngôi mộ cậu Phong và nhờ việc chuyển hài cốt cậu Phong về quê Mẹ. Nhưng rất tiếc là bị khước từ với lý do “theo nguyên tắc không thể cho biết được tên”. Tôi đã đến mộ cậu Trần Đông Phong, đặt hoa, thắp hương xong, tôi đã kẹp danh thiếp của mình vào khe nứt của phiến đá trên mộ. Chia tay cậu Phong, trên đường về, tôi ghé qua Đại sứ quán Việt Nam, gặp Tham Tán Thương mại Ngô Văn Thoan để cảm ơn việc viếng mộ cậu Phong ngày 3 tháng 8, rồi ra về.

Từ ngày 25 tháng 9 đến 1 tháng 10: Thăm và làm việc tại Việt Nam.

Tôi đã sang dự cuộc hội thảo tại thành phố Hồ Chí Minh từ 26-27 tháng 9 về máy y tế mà tôi đã xuất sang Việt Nam. Ngày 28, tôi đã đến Sở Giáo dục và Đào tạo Hà Nội để trao học bổng của *Hội đỡ đầu giáo dục Việt Nam* cho 150 cháu học sinh lớp 1 từ năm học này. (Báo *Hà Nội Mới* số ngày 1 tháng 10 đã đăng trên trang nhất tin này).

Ngày 29 tháng 9, tôi đến thăm bệnh viện Việt - Xô tại Hà Nội để cảm ơn bác sĩ Liệu đã có báo cáo điều trị được đánh giá tốt tại cuộc hội thảo về máy Happy Life. Tôi có kể lại chuyện hồn cậu Trần Đông Phong đã đến thăm nhà tôi 2 lần và ngỡ ý muốn trở về Nghệ An – cố hương của cha, mẹ, anh em. Nghe xong, bác sĩ Liệu cảm

động nói rằng: “Tôi cũng quê ở Nghệ An, tôi sẽ cố gắng cộng tác để ông Trần Đông Phong có thể trở về quê hương. Cụ Koyama hãy viết và gửi cho tôi chi tiết về việc này, sẽ có người giúp giải quyết,...”. Tôi cảm động bắt chặt tay bác sĩ Liệu và hứa sẽ cùng thực hiện. (ông Nguyễn Quý Nghi công tác tại Bộ Thương mại cũng hứa sẽ đặt vấn đề nhờ các cơ quan liên quan).”

Cũng ngày này, tại nhà tôi đã có chuyện như sau (điều này sau khi về nước, tôi nghe kể lại).

Ngày hôm đó, có một người tên là Ando Shigeyuki từ Tokyo gọi điện đến nói rằng: “Đúng ngày giỗ, tôi đã đến viếng mộ ông Trần Đông Phong tại nghĩa trang Zoshigaya. Thấy có danh thiếp để trên mộ đá nên tôi gọi điện thoại đến. Nếu ông Koyama từ Việt Nam trở về thì nhờ nhắn hộ là tôi rất muốn gặp”. Rồi ông cho địa chỉ, tên người và số điện thoại.

Điều làm tôi suy nghĩ mãi không nguôi là: giữa lúc chưa rõ ai là người trông coi mộ cậu Phong. Ở Việt Nam, chuyện cậu Phong được đề cập một cách mạnh mẽ như vậy. Nhật Bản và Việt Nam cách xa nhau là thế mà đúng vào ngày này, ở Nhật Bản cũng có chuyện cậu Phong... Người trông coi mộ đã điện thoại đến nhà tôi. Có thể nói đây là điều kỳ lạ thần bí đối với tôi. Có lẽ đây là phép thuật của cậu Phong trong thế giới linh hồn mà người thường không thể thấy được.

Từ Việt Nam trở về, nghe kể lại chuyện này, tôi đã viết lại tình tiết như trên. Tôi khẳng định một điều “linh hồn vẫn còn sống”.

Ngày 15 tháng 10: Sau khi về nước, tôi điện thoại cho ông Ando, rồi ông Ando cũng gọi lại cho tôi và tôi đã đến thăm nhà ông Ando tại Tokyo. Ông Ando đã đọc kỹ tài liệu mà tôi gửi. Bà mẹ vợ của ông Ando có tên là Ando Chieno là vợ của ông Cường Để - người lãnh đạo của Phong trào Đông Du Việt Nam lúc bấy giờ. Nghe nói sau khi cậu Trần Đông Phong tự sát ít ngày, ông Cường Để đã thương xót và dựng bia mộ cho cậu Phong. Tên Nhật Bản của ông Cường Để được gọi là Minami Kazuo. Ông đã bị chính quyền xâm lược Nhật Bản lúc bấy giờ nhạo báng là kẻ lưu vong chính trị. Giữa lúc bất hạnh như vậy, ông đã được người vợ tên là Chieno che chở. Ông tạ thế vào mùa xuân Chiêu Hòa năm thứ 26 tại Nhật Bản thọ 69 tuổi. Cuộc đời gian nan bất hạnh của ông Cường Để đã được bà vợ tên là Chieno hết lòng curu mang. Tôi nghĩ rằng Việt Nam bị thực dân Pháp xâm lược và đô hộ bằng chính sách nô dịch. Nhân dân Việt Nam đã cử ông Cường Để, người trong vương tộc lãnh trách nhiệm nhờ sự giúp đỡ của nước Nhật Bản vì sự nghiệp giành lại độc lập cho nước nhà. Nhưng bất hạnh thay, ý nguyện không thành. Ông đã kết thúc cuộc đời lưu vong tại Nhật Bản. Nhưng sự tận tâm hết lòng của bà vợ ông tên là Ando Chieno trong tương lai nhất định sẽ được ghi nhận như tấm lòng hữu ái giữa hai nước Nhật Bản - Việt Nam.

Ông Ando Shigeyuki hiện đang ở Shakujidai quận Neriba thành phố Tokyo. Ông trong Ban Điều hành công ty dịch vụ máy tính có chi nhánh trên toàn quốc Nhật Bản.

Bia mộ ông Cường Để có ghi: Tạ thế ngày 6 tháng 4 năm Chiêu Hòa 26 (1951) thọ 69 tuổi. Tên Nhật Bản: Minami Kazuo.

Bia mộ bà Minami Chieno có ghi: Tạ thế ngày 30 tháng 5 năm Chiêu Hòa 62 (1987) thọ 88 tuổi.

Cầu chúc cho hương hồn hai vị thanh thoi an nghỉ nơi suối vàng”.

Trong ghi chép của cụ Koyama có một chi tiết quan trọng, là từ năm 1994, qua tự tìm hiểu một cách thành tâm, cụ đã biết được người chăm sóc chính thức cho ngôi mộ Trần Đông Phong. Đó chính là người trong gia đình của bà Ando – người đã sống cùng một nhà và chăm sóc cho lãnh tụ Cường Để những năm cuối đời, nhưng chỉ với danh nghĩa “quản gia” (chữ dùng của Tôn Thất Phương). Tôn Thất Phương là một lưu học sinh miền Nam thuộc *nhóm trước 1975* đã từng có nhiều lần trò chuyện cùng bà, lúc bà đã lớn tuổi. Sau này, Tôn Thất Phương có viết về bà Ando trong một số tự truyện. Tôn Thất Phương cho rằng, có lẽ bà Ando đến với Cường Để là do các chính trị gia Nhật sắp đặt [Tôn Thất Phương, 2001]. Tên tiếng Nhật của Cường Để là Minami Kazuo (tức Nam Nhất Hùng, với chữ *Nam* được sử dụng thành họ để ghi nhớ người nước Nam). Bà Ando vì vậy có tên là Minami Chieno (tức là bà đã đổi họ từ Ando sang Minami để cùng họ với Cường Để).

Sau này, khoảng năm 2005, trong một lần tới viếng mộ Trần Đông Phong, bản thân tôi cũng có hỏi thăm về người chính thức đứng tên sở hữu và chăm sóc mộ phần Trần Đông Phong ở chỗ văn phòng quản trang. Kết quả là, người ở văn phòng trả lời: người đó yêu cầu giữ bí mật, nên về nguyên tắc, chúng tôi không thể trả lời (nội dung trả lời này cũng gần giống với lần hỏi thăm đầu tiên của cụ Koyama vào năm 1994). Bây giờ, chúng ta đã biết, con cháu của bà Ando chính là những người chính thức đứng tên sở hữu và chăm sóc mộ phần Trần Đông Phong cho đến ngày nay.

4. Một trùng hợp kỳ lạ về ngày tháng

Đó là sự trùng hợp về ngày mất của Trần Đông Phong (năm 1908) và Nishimura (năm 2013, đúng năm kỷ niệm 40 năm thiết lập quan hệ ngoại giao Việt - Nhật). Bài viết nhanh về sự trùng hợp kỳ lạ này của chúng tôi đã được đăng tải trên một số báo chí ngay sau tang lễ của nhà khảo cổ học Nishimura vào tháng 6 năm 2013 [Chu Xuân Giao, 2013a, 2013b]. Có thể điểm lại các ý chính như sau.

Từ khi Việt Nam bắt đầu thực hiện chính sách đổi mới và mở cửa vào nửa cuối thập niên 1980 và đầu thập niên 1990, có nhiều công dân Nhật Bản ở các ngành nghề khác nhau đến Việt Nam làm việc, học tập, sinh sống. Trong đó, có một người bạn của chúng tôi: anh Nishimura Masanari (sinh năm 1965). Anh là nhà khảo cổ, gắn bó với khảo cổ học Việt Nam trong hơn 20 năm qua, thực hiện việc khai quật ở nhiều nơi trên khắp ba miền đất nước, công hiến những phát hiện đặc biệt quan trọng. Từ những kết quả nghiên cứu khảo cổ học tại Việt Nam, Nishimura đã nhận học vị Tiến sĩ từ Đại học Nhật Bản. Cũng tại Việt Nam, anh đã

nên duyên với người bạn đời – một cô gái Nhật Bản vốn theo ngành tiếng Việt, sau này cũng theo chồng chuyển sang khảo cổ học.

Vào ngày 9 tháng 6 năm 2013 (tức ngày 2 tháng 5 âm lịch), một tai nạn giao thông quái ác đã cướp đi sinh mạng của Nishimura khi anh đang trên đường đi tới điểm chuẩn bị khai quật khảo cổ học ở ngoại thành Hà Nội. Sau tang lễ tổ chức long trọng tại Hà Nội,⁽⁵⁾ thi thể của nhà khảo cổ học Nhật Bản được mai táng trong nghĩa trang xã Kim Lan (Gia Lâm) – nơi mà hai vợ chồng Nishimura đã gắn bó hơn chục năm trời, đặc biệt có công xây dựng ở đó một bảo tàng đồ gốm.

Nhân dân Kim Lan từ lâu đã coi Nishimura như người thân thiết cùng làng cùng xã, họ tha thiết dành một phần nghĩa trang để anh được gửi lại xác phàm cho đất mẹ Việt Nam. Từ đây, nhân dân Kim Lan sẽ coi sóc mộ phần của Nishimura trong nghĩa trang, hết như người Nhật Bản đã coi sóc mộ phần của chí sĩ Trần Đông Phong từ năm 1908 đến nay.

Chúng tôi đã viết ngay vào thời điểm Nishimura vừa từ trần rằng:

“Lịch sử có những trùng hợp đến lạ kỳ, chúng ta không thể giải thích, chỉ biết tri nhận đó là thực tế: theo ghi chép trên hai bia mộ, Trần Đông Phong và Nishimura mất cùng một ngày nếu tính theo âm lịch, đó là ngày mùng 2 tháng 5. Nếu tính sang dương lịch, thì trường hợp Trần Đông Phong là ngày 31 tháng 5 năm 1908, còn Nishimura là ngày 9 tháng 6 năm 2013” (Chu Xuân Giao, 2013a, 2013b).

Sự trùng hợp kỳ lạ về ngày tháng trên được gợi ý trực tiếp từ sự kiện năm 2013 trong quan hệ Việt - Nhật, về mặt tâm lí, tựa như cung cấp thêm một căn cứ cho những câu chuyện linh dị về Trần Đông Phong mà cụ Koyama đã tường thuật vào thập niên 1990. Quả thật, sự ngẫu nhiên trùng hợp ngày mất (mùng 2 tháng 5 âm lịch), trước hết, chúng ta tri nhận đó là một thực tế.

Lời kết

Trở lên, bằng trải nghiệm của bản thân người viết bài này và của bạn bè ở thời điểm hiện tại hay quá khứ gần, kết hợp với các nguồn tư liệu đã công bố, với tư cách là một người đã có thời gian lưu học dài ở Nhật Bản, chúng tôi cố gắng miêu tả chi tiết về quá trình một chí sĩ Đông Du đang trở thành một vị phúc thần trong cộng đồng người Việt ở Nhật Bản từ khoảng cuối thập niên 1990 đến nay. Đây là một quá trình đang còn tiếp tục diễn ra. Bởi vậy, các trải nghiệm hay các tư liệu được trình bày với ý thức là cố gắng thực hiện việc miêu tả một vận động như nó đang diễn ra. Chúng tôi có trích dẫn một số đoạn tự sự dài để ngỏ hầu phản ánh được một cách trực quan về cảm xúc thực sự của người trải nghiệm đối với vị phúc thần đang hình thành.

CHÚ THÍCH

- (1) Trước năm 2001, trụ sở chính của Đại học Ngoại ngữ Tokyo 東京外国語大学 (gọi tắt là Tokyo Gaidai) nằm ở quận Kita (nội thành), nên ở rất gần với nghĩa trang có mộ phần chí sĩ Trần Đông Phong. Sau năm 2001, trụ sở của trường đã chuyển tới thành phố Fuchu (ngoại thành), thì đã rất xa nghĩa trang.
- (2) Nhà ngôn ngữ học Đinh Văn Đức (Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Hà Nội) có cho biết: “Năm 1986, Giáo sư Nguyễn Tài Cẩn sang Nhật dự hội thảo, dù vội vàng, vẫn tìm đến nghĩa trang để kính viếng chí sĩ. Thầy rất cảm động kể cho tôi”.
- (3) Trong bài viết đã công bố năm 2016 trên tạp chí *Nghiên cứu và Phát triển*, chúng tôi có viết: “Trần Đông Phong là một thanh niên con nhà giàu.... (...). Bản thân Trần Đông Phong cũng sang Nhật Bản vào tháng 9 năm 1905” [Chu Xuân Giao 2016]. Thật ra, Trần Đông Phong đã không sang Nhật vào tháng 9 năm 1905, mà do tôi đã đọc nhầm câu dưới đây trong cuốn sách *Cuộc đời cách mạng Cường Để* bản in năm 1957: “Tháng 8 năm Ất Tỵ (1905), Ông Phan Bội Châu cùng Đặng Tử Kính từ Nhật về nước.... (...). Ông sai Đặng Tử Kính cầm thư vào báo bỉ nhân biết kết quả sự sang Nhật cầu viện, và phân trần mọi lẽ, yêu cầu bỉ nhân chuẩn bị thân hành sang Nhật. Rồi được Trần Đông Phong giúp 15 nén bạc và hai trăm bạc đồng, ngay tháng 9 năm ấy ông lại sang Nhật liền” [Cường Để 1957 : 19]. Chữ “ông” ở câu cuối cùng, bị tôi đọc nhầm thành “Trần Đông Phong”, thật ra là chỉ người khác. Thành thật xin lỗi bạn đọc về chi tiết nhầm lẫn hi hữu này.
- (4) Tên đầy đủ của tổ chức này là 渥美国際交流奨学財団 (*Atsumi International Scholarship Foundation*, viết tắt là AISF, <http://www.aisf.or.jp>), tạm dịch là *Quỹ Học bổng Giao lưu Quốc tế Atsumi*. Quỹ có trụ sở tại Tokyo, bắt đầu hoạt động từ năm 1995, mỗi năm trao học bổng cho 12 nghiên cứu sinh Tiến sĩ đang trên đường hoàn thành luận văn Tiến sĩ tại các đại học ở vùng Kanto nước Nhật. Tính đến thời điểm hiện tại (tháng 5/2020), mới có 4 người Việt Nam được nhận học bổng này (ở các niên khóa 1999, 2005, 2006, 2011). Vũ Thị Minh Chi là người đầu tiên. Tác giả bài viết này là thuộc niên khóa 2006 (<http://www.aisf.or.jp/information/doc1.pdf>). Hiện nay, Quỹ đổi tên là 渥美国際交流財団 (*Atsumi International Foundation*), tức *Quỹ Giao lưu Quốc tế Atsumi*.
- (5) Tang lễ của Nishimura Masanari được cử hành vào buổi chiều ngày 13/6/2013 tại nhà tang lễ Bộ Quốc phòng (số 5 đường Trần Thánh Tông, Hà Nội). Bản tin 19h cùng ngày của VTV1 có đưa tin về sự kiện này.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Chu Xuân Giao. (2005). “Góp thêm một bản dịch tiếng Việt cho bài văn bia tưởng niệm bác sĩ Asaba Sakitaro của Phan Bội Châu”. Báo điện tử *Talawas*, ngày 20/10/2005, (<http://www.talawas.org/talaDB/showFile.php?res=5629&rb=0305>).
2. Chu Xuân Giao. (2012). “Chiều sâu văn hóa trong phong cách ngoại giao Hồ Chí Minh”. Tạp chí *Văn hóa Quân sự* (cơ quan của Tổng Cục Chính trị Quân đội Nhân dân Việt Nam), số 81, pp.4-5 (In lại trong Tạp chí *Cẩm Thành*, số 68: 3-5).
3. Chu Xuân Giao. (2013a). “Chứng tích giao lưu văn hóa Việt - Nhật thời cận hiện đại: lịch sử đang được viết tiếp”. Tạp chí *Văn hóa Quân đội*, số 95: 6-7&50.
4. Chu Xuân Giao. (2013b). “Chứng tích giao lưu văn hóa Việt - Nhật thời cận hiện đại: lịch sử đang được viết tiếp”. Tạp chí *Nhịp cầu Tri thức* (tạp chí ra hàng tháng của Nxb Chính trị Quốc gia), số 7 (67): 42-44.

5. Chu Xuân Giao. (2016). “Tư liệu nguyên gốc trong ngoại giao văn hóa: Trường hợp tấm bia do Phan Bội Châu dựng năm 1918 ở Nhật để tưởng niệm bác sĩ Asaba”. Tạp chí *Nghiên cứu và Phát triển*, số 6 (132): 29-42.
6. Chương Thâu (sưu tầm và biên soạn). (2012). *Phan Bội Châu toàn tập - Tập bổ di 1*. Hà Nội. Nxb Lao động - Trung tâm Văn hóa Ngôn ngữ Đông Tây.
7. Công ty Thép Vina Kyoei - Motibee. (2011). “Hành trình tri thức Đông Du”. Website báo điện tử *Vnexpress*, ngày 28/01/2011, (<http://kinhdoanh.vnexpress.net/tin-tuc/doanh-nghiep/doanh-nghiep-viet/hanh-trinh-tri-thuc-dong-du-2710348.html>).
8. Cường Để. (1957). *Cuộc đời cách mạng Cường Để* (nhà báo Tùng Lâm ghi; Ban Tuyên truyền của Việt Nam Quang Phục Đồng Minh hội tại Tokyo dịch sang tiếng Việt; Tráng Liệt xuất bản). Sài Gòn. Nhà in Tôn Thất Lễ.
9. Đinh Khắc Thuân. (2006). “Mộ chí sĩ Đông Du Trần Đông Phong tại Nhật Bản”. Tạp chí *Xưa & nay*, số 269 (10/2006): 18.
10. Hoàng Thắng. (2010). “7 ngày thấp đuốc Đông Du”, Website Báo *Thanh Niên*, ngày 07/12/2010, (<http://thanhnien.vn/gioi-tre/7-ngay-thap-duoc-dong-du-110238.html>).
11. Kawaji Yuka 河路由佳. (2012). 1943年・仏印から日本への最後のベトナム人私費留学生とベトナム独立運動———チェン・ドク・タン・フォン(陳徳清風)さん —— An Interview with the Last Vietnamese Student to Japan from French Indochina: Mr. Tran Duc Thanh Phong on the Vietnamese Independence Movement 『日本オーラル・ヒストリー研究』 8 巻: 163 - 175.
12. Kiều Mai Sơn. (2015). “Một ngôi mộ chung, hai linh hồn bất tử: Đành làm thân ngọc nát”. Website Báo *Nông nghiệp Việt Nam*, ngày 06/02/2015, (<http://nongnghiep.vn/mot-ngoi-mo-chung-hai-linh-hon-bat-tu-danh-lam-than-ngoc-nat-post138694.html>).
13. Koyama Katsuzo. (1995). *Linh hồn bất diệt 靈魂不滅*. Sách song ngữ Nhật - Việt do cụ Koyama biên soạn, gồm 44 trang đánh máy khổ A4. Tài liệu do Phạm Hồng Long (con cháu trong gia đình Trần Đông Phong) cung cấp.
14. Lê Thị Thanh Tâm. (2011). “Nghĩ trước mộ Trần Đông Phong trên đất Nhật”. Tạp chí *Văn hóa Nghệ An*. Số 188. Bản đăng trên website *Văn hóa Nghệ An*, ngày 17/01/2011, (<http://www.vanhoanghean.com.vn/dat-va-nguoi-xu-nghe6/nguoi-xu-nghe43/nghi-truoc-mo-tran-dong-phong-tren-dat-nhat>).
15. Nguyễn Thúc Chuyên. (2016) (2008). “Vì sao Trần Đông Phong tự vẫn”. Website Tạp chí *Văn hóa Nghệ An*, ngày 24/8/2016, (<http://vanhoanghean.vn/dat-va-nguoi-xu-nghe6/nguoi-xu-nghe43/vi-sao-tran-dong-phong-tu-van>).
16. Nhiều tác giả. (2005). *Phong trào Đông Du và Phan Bội Châu* (Kỷ yếu chọn lọc của Hội thảo Khoa học kỷ niệm 100 năm Phong trào Đông Du và Phan Bội Châu do Tỉnh ủy Nghệ An và Trung tâm Văn hóa Ngôn ngữ Đông Tây phối hợp tổ chức tại thành phố Vinh ngày 10/9/2005). TP. Vinh. Nxb Nghệ An - Trung tâm Văn hóa Ngôn ngữ Đông Tây.
17. Phạm Xuân Nguyên. (2005). “Những tấm bia lưu vết tích Phong trào Đông Du trên đất Nhật”. In trong *Nhiều tác giả (2)005*: 387-393.
18. Phan Bội Châu. (1939). “Văn tế bà Trần Đông Phong”. In trong *Chương Thâu (2012) (Phan Bội Châu toàn tập - Tập bổ di 1)*: 63-65.

19. Phan Bội Châu. (1957). *Phan Bội Châu niên biểu: Tức Tự phê phán*. Phạm Trọng Điềm - Tôn Quang Phiệt dịch. Hà Nội. Nxb Sử địa.
20. Phan Bội Châu. (1987). *Tự phán - Hồi ký vận động cách mạng dân tộc của cụ Phan Bội Châu*. In lần thứ hai. California. Nhân Chủ học xã.
21. Phan Hồng Giang. (1995). “Cụ già Nhật Bản Koyama Katsuzo và nghĩa sĩ Việt Nam Trần Đông Phong”. Tạp chí *Xưa & Nay*, số 12 (2/1995): 26.
22. Tanaka Tsutomu 田中孜. (2010). 『日越ドンゾーの華——ヴェトナム独立秘史 潘佩珠の東遊（＝日本に学ぶ）運動と浅羽佐喜太郎』. 東京. 株式会社明成社.
23. Tôn Thất Phương. (2001). “Lan quân tử”. Đăng trên website *ERCT.com*.
24. <http://erct.com/2-ThoVan/TTPhuong/Lanquantu-12102003.htm>.
25. <https://giaovn.blogspot.com/2015/01/ki-niem-110-nam-phong-trao-ong-du-nhu.html>.
26. Trần Đức Thanh Phong. (2005). “Những kinh nghiệm bản thân rút ra từ Phong trào Đông Du”. *Nguyệt san Mekong* 月刊メコン通信, số 117 (tháng 3/2005): 13-14.
27. Văn Tạo 川本邦衛訳. (1983). 「東遊、維新運動ならびに東京義塾—ヴァン・タオ教授講 演要旨」『慶應義塾大学語言文化研究所紀要』. 通号15. 149-159.
28. Vĩnh Sinh. (2001a). *Việt Nam và Nhật Bản - Giao lưu Văn hóa*. TP. Hồ Chí Minh. Trung tâm Nghiên cứu Quốc học - Nxb Văn nghệ TP. Hồ Chí Minh.
29. Vĩnh Sinh. (2001b) (1990). “Phan Bội Châu và Asaba Sakitarô”. In trong *Vĩnh Sinh 2001a*: 217-230.
30. Vũ Thị Minh Chi. (1999). 「ベトナム人留学生の歴史」渥美国際交流奨学財団『日本留学の感想 将来の夢 これからの日本 1999 年度渥美奨学生のページ』. <http://www.aistf.or.jp/AnnualReport99/No8.pdf>.
31. Vũ Thị Minh Chi. (2005). 「ベトナム人留学生の夢と歴史」渥美国際交流奨学財団・今西淳子編『だから私は日本を選んだ！』. 東京. Japan Book.

TÓM TẮT

Phúc thần và tín ngưỡng phúc thần của cộng đồng người Việt Nam cư trú ở hải ngoại là chủ đề cho đến nay hầu như vẫn còn bỏ ngỏ trong lĩnh vực nghiên cứu tôn giáo tín ngưỡng ở Việt Nam và về Việt Nam, nhưng chắc hẳn sẽ rất hấp dẫn trong tương lai. Ở mức tổng quan nhất, có thể kể các vị phúc thần lừng danh sau đây đang được phụng thờ ở nhiều quốc gia khác nhau: Hùng Vương (quốc tổ), Hai Bà Trưng (nhân thần), Trần Hưng Đạo (nhân thần), Liễu Hạnh (nhiên thần).

Bài viết này, qua thực tế học tập và điều tra điền dã dân tộc học nhiều năm ở Nhật Bản, kết hợp với những kết quả nghiên cứu chuyên sâu về Phong trào Đông Du thời đầu thế kỷ XX (1905-1909) và những tiến triển trong đương đại của nó, sẽ giới thiệu về vị phúc thần Trần Đông Phong đang hình thành trong cộng đồng người Việt Nam ở Nhật Bản hiện nay. Vị phúc thần này xuất thân là một chí sĩ yêu nước, tới Nhật Bản theo tiếng gọi của các lãnh tụ Phong trào Đông Du, rồi quyên sinh vào năm 1908 ở Tokyo khi phong trào đi đến bước tan rã. Trải qua hơn một thế kỷ, mộ phần của Trần Đông Phong hiện vẫn nằm trong một nghĩa trang nhân dân ở Tokyo, được nhiều người Việt Nam và Nhật Bản biết đến và tới thăm viếng quanh năm. Có không ít người Việt Nam tới cầu xin sự phù hộ độ trì từ ông, rồi khi đã thành tựu thì sẽ tới cảm tạ.

Những năm gần đây, mỗi độ tết đến xuân về thì trên mộ phần Trần Đông Phong thường có hoa trái và đồ lễ mang phong vị quê nhà. Chí sĩ của Phong trào Đông Du đầu thế kỷ XX đang trở thành một vị phúc thần trong đời sống của cộng đồng người Việt Nam ở Nhật Bản đầu thế kỷ XXI.

ABSTRACT

GUARDIAN GOD OF OVERSEAS VIETNAMESE: THE CASE OF PATRIOT TRẦN ĐÔNG PHONG IN ĐÔNG DU MOVEMENT AND HIS TOMB WAS STILL IN JAPAN

Guardian God and divine beliefs of the Vietnamese community residing overseas are still almost open topics in the field of Vietnamese religious studies and on Vietnam, but surely will be very attractive in the future. At the most general level, it can be said that the following famous guardian gods are worshiped in many different countries: Hùng Vương (the Country God), Hai Bà Trưng (the Human God), Trần Hưng Đạo (the Human God), Liễu Hạnh (the Natural God).

This article, through many years of ethnographic fieldwork and investigation in Japan, combined with in-depth research results on the Đông Du Movement in the early XXth century (1905-1909) and other its progress in contemporary will introduce the Guardian God Trần Đông Phong that is taking shape in the Vietnamese community in Japan today. This god was born as a patriot, came to Japan at the call of the leader of the Đông Du Movement, and then suicided in 1908 in Tokyo when the movement came to a dissolution. Over a century, Trần Đông Phong's tomb is still located in a people's cemetery in Tokyo, known and visited by many Vietnamese and Japanese all year. There are many Vietnamese people who come to ask for his blessings, and when they have achieved their wish, they will come back there to give him thanks.

In recent years, when Tết holiday and spring come, the Trần Đông Phong's tomb often has flowers and offerings having the homeland flavor. The patriot of the Đông Du movement in the early XXth century is becoming a guardian god in the life of the Vietnamese community in Japan in the early XXIth century.